

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
İlâhiyat Fakültesi Dergisi

The University of Kahramanmaraş Sütçü İmam
Review of The Faculty of Theology
ISSN-1304-4524 e-ISSN-2651-2637

Hanefî İmamlarının Bey' Bahsindeki Farklı İctihadları

Different İctihâds Of Hanafî Imams About Shopping

Yazar / Author

Alpaslan ALKIŞ

Dr. Öğr. Üyesi, KSÜ İlahiyat Fakültesi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi
Anabilim Dalı. Kahramanmaraş / TÜRKİYE

alpaslan.alkis@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-3401-7073>

Makale Türü/ Article Types: Araştırma Makalesi /Research Article

Makale Geliş Tarihi/ Date of Receipt: 04/11/2018

Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance: 21/12/2018

Makale Yayın Tarihi: 31/12/2018

Yayın Sezonu/Pub Date Season: Temmuz-Aralık / July-December

Yıl/Year: 16 **Sayı/Issue:** 32 **Sayfa /Page:** 51-76

Atıf/Citation: Alkiş, Alpaslan. "Hanefî İmamlarının Bey' Bahsindeki Farklı İctihadları". *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32 (Aralık 2018): 51-76.

• *Bu makale iThenticate programında taranmış ve intihal içermediği tespit edilmiştir.*

Hanefî İmamlarının Bey' Bahsindeki Farklı İctihadları

Özet

Hanefî imamlarının bey' bahsinde ortaya koyduğu icthadlar, alış verişlerle ilgili hususların anlaşılması ve yeni meselelere örneklik ve yol göstericiliği yapması açısından günümüzde önemli bir kriter olarak kabul edilmektedir. Hanefî imamı Ebû Hanîfe'nin bizatihi ticari hayatın içinde yer alması, İmam Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'in kadılık görevlerinde bulunmaları onların meselelerin uygulamada karşılaşılan zorluklarına vakıf olmalarına vesile olmuştur. Bu sebeple Hanefî imamlarının alış veriş konularındaki icthadlarını, meselelere yaklaşımlarını ve çözüm yöntemlerini görmek günümüze ışık tutması açısından önem arz etmektedir. Mezhep içerisinde hoca ve talebeler arasında meselelere yaklaşım ve çözüm yöntemi noktasında bir hayli farklılık bulunmaktadır. Bu durum ilmi tartışmaların özgür bir ortamda gerçekleştiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Hanefî, Bey', İctihad, Mezhep.

Different İjtihâds Of Hanafî Imams About Shopping

Abstract

The views expressed by the madhhab in the Islamic law of obligations are nowadays considered as an important criterion because they make it possible to understand the questions relating to the exchange and shed light on new questions relating to this subject. The involvement of the imām Abū Hanīfa in the commercial life as well as the qāḍī task led by Abū Yûsuf and the imām Muhammed contribute to their expertise in solving problems encountered in the application of the rules in practice. For this reason, it is important to examine the opinions, approaches and solutions of the Hanafî imāms in order to approach the solutions to the current problems

in this area. There is a considerable difference between approaches and solution methods among teachers and students in the madhhab. This shows that scientific discussions are taking place in a free environment of discussion.

Keywords: Islamic law, Hanafî, exchange, opinion, madhhab.

GİRİŞ

Klasik fıkıh kitaplarının önemli alanlarından biri kitabü'l-bey' olarak adlandırılan alış-veriş bölümüdür. Bu çalışmada Mevsilî'nin (ö. 683/1284) *el-ihtiyâr* eserinin bey' bahsindeki Hanefî imamları arasındaki ihtilaflar incelemeye esas alınmıştır. Bu bahisle ilgili ihtilaflı meseleler Hanefî imamlarından İmam Ebû Hanîfe (ö. 150/767), İmam Züfer (ö. 158/775), İmam Ebû Yûsuf (ö. 182/798) ve İmam Muhammed'in (ö. 189/805) farklı icthadları ve icthadlarının gerekçeleri söz konusu Hanefî mezhebinin temel kitaplarından kabul edilen Serahsî'nin (ö. 483/1090) *el-Mebsût*, Kâsânî'nin (ö. 587/1191) *el-Bedâyî*, Merğînânî'nin (ö. 593/1197) *el-Hidaye* ve Mevsilî'nin *el-ihtiyâr* eserleri bağlamında incelenmiştir. Yalnız çalışmada ele alınacak ihtilafların belirlenmesinde *el-İhtiyar* eseri esas alınmıştır.

1.BEY' (SATIM) AKDİ

Satım akdi olarak kullandığımız bey' lügatte, mutlak mübadale demektir.¹ Şer'î ıstılahta ise, değeri olan bir malı, başka bir değerli mal ile mülketme ve mülk edinme yoluyla takas etmek, malı mala değişmektir.² Bey', kitap, sünnet ve akli delil ile sabit olan bir akitir.³ Kitaptan delili; “Allah alım satımı helal kılmıştır”⁴, “Ey iman

¹ İsmail b. Hammad el-Cevheri, *es-Sıhah* (Beyrut: Daru'l-Fikir, 1998), 2:923; Ebu'l-Fazl Cemalü'd-dîn İbn Manzûr, *Lisanül Arap* (Beyrut: Daru's-Sadr, 1994), 8:23; Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2013), 52.

² Mecelle, *Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye*, Ontrol, Ali Himmet Berki (İstanbul: Hikmet yayınları, 1982), md:105; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukî İslamiyye ve İstilahatı Fıkhiyye Kamusu* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985), 6: 5; Ali Bardakoğlu, “Bey”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6: 13.

³ Orhan Çeker, *İslam Hukukunda Akidler* (Konya: İttifak Holding Yayınları, 1999),

edenler! Karşılıklı rızâya dayanan ticaret dışında, mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin”⁵ Sünnetten delili de, Rasûlullah (as) risâlet vazifesiyle gönderildiğinde, insanlar alış veriş yapıyorlardı. O, alış verişe ses çıkarmayarak bunu tasdik etmiş⁶ olmasıdır.

1.1.Satım Akdinin Rûknü, Şartı, Mahalli ve Hükümü

Satım akdinin rûknü, aldım-sattım sözü gibi icab ve kabuldür. İcab ve kabul mânasında olan lâfızlar da bu hükme tabidirler. Şartı, akdi yapan tarafların alış veriş yapma ehliyetine sahip olmalarıdır. Mahalli, satışa konu olan maldır. Hükümü ise, kesin olarak yapıldığında müşterinin satın aldığı mal üzerinde mülkiyetinin, satıcının da o mal karşılığında aldığı bedel üzerindeki mülkiyetinin hemen ve başkasının tasdikine bağlı olarak yapılan alış verişlerde ise, tasdikten sonra sabit olmasıdır.⁷

1.2.Satım Akdiyle İlgili Bazı Meselelerde, Haneî İmamlarının Farklı İctihadları

1.Mesele: Yemeklik Yağın Ölçek İle Satışı

İmam Ebû Hanîfe'ye göre, yemeklik yağın her kafizi⁸ bir dirheme satılırsa, bu sadece bir kafız için caiz olur. Çünkü yemeklik yağın bütün kafızlarının her birinin birer dirheme satılacağını anlamak mümkün değildir. Burada satılacak miktar ve bedel meçhul kalmaktadır. Bu sebeple alış veriş en azı için geçerlidir ki, o da bir

167.

⁴ Bakara: 2/275.

⁵ Nisa: 4/29.

⁶ Alâüddin Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâü's-Sanâi' fî Tertibi's-Şerâi'* (Beyrut: Dâru'l-Fikir, 1996), 5: 199-200; Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsîlî, *el-İhtiyârî Ta'lîlî'l-Muhtâr* (İstanbul: Pamuk Yayınları, 1989), 179.

⁷ Kâsânî, *Bedâi'*, 5:199-200; Burhaneddin el-Merğînânî, *el-Hidâye fî Şerhi Bidâyeti'l-Mübtedi* (Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1995), 3: 23; Bilmen, *İstilahatı Fıkhiyye Kamusu*, 6:14; Nuri Kahveci, *Mukayeseli İslam Borçlar Hukuku* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2015), 190-192.

⁸ Eski bir hacim ve alan ölçüsü; bk. Cengiz Kallek, “Kafız”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24: 155-157.

kafızdır. Zira bilinen odur. Ancak ya adlandırarak veya akdin yapıldığı mecliste ölçüye vurarak yemeklik yağın toplam kaç kafız olduğu bilinirse, yağın bütün kafızlarının her birinin bir dirheme satılması caiz olur. Ebû Hanîfeye göre bunun sebebi şudur, miktarı bilinmeyen şeylere “kül/hepsi, bütün” kelimesi muzaaf olarak gelirse, muzaaf olduğu şeyin en azını ifade etmiş olur. Mesela, bir kimse evini “her ay” diyerek kiraya verse akit bir ay için geçerli olur. Zira akit esnasında toplam sayı belli olmadığından, akit toplamdan sadece birini içine alır.⁹

İmam Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed’e göre, bütünün bu şekilde satılması caizdir. Çünkü buradaki belirsizliğin giderilmesi alıcı ve satıcının elinde olduğundan anlaşmazlığa, çekişmeye yol açacak bir durum söz konusu değildir. Mislî mallarda bir şeyi bilinir hale getirme işaretle olabilir. Burada satış bedelinin toplamıyla ilgili belirsizlik, kendisine işaret edildikten sonra ortadan kalktığı için taraflar anlaşmazlığa düşmezler. Ancak işaretle bilinemeyecek şeylerde sözlü ifade gerekir, sözlü ifade edilmemişse o zaman en az süre geçerli olur. İşaretle belirlenebilen şeylerde işaret sözlü beyandan daha iyidir.¹⁰

İmamlar meseleye mebi’in ve bedelin malum olması şartından hareketle yaklaşarak olası bir anlaşmazlığa düşülmemesi için mebi’ ve bedelle ilgili herhangi bir bilinmezliğin bulunmamasını öngörmektedirler. Ebû Hanîfe “her veya hepsi” gibi kelimelerde kapalılık olduğunu bunun akit sırasında açıklığa kavuşturulması gerektiğini belirtmektedir. Malın miktarı ne kadar ve alıcı toplam olarak ne kadar ödeme yapacak bunlar meçhul kaldığından açıklığa kavuşturulmaya ihtiyaç vardır. İmameyn ise, her ne kadar akit esnasında

⁹ Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Daru’l-Ma’rife, 1993), 13: 5-6; Kâsânî, *Bedâi’*, 5/236-237; Merğînânî, *el-Hidâye*, 3: 24-25; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 181-182.

¹⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 13: 5-6; Kâsânî, *Bedâi’*, 5:236-237; Merğînânî, *el-Hidâye*, 3: 24-25; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 181-182.

sözlü olarak “hepsi” kelimesi kullanılsa da alıcı ve satıcı malın toplam miktarını ve toplam bedeli işaretle belirleyecekleri için herhangi bir “belirsizlik” kalmayacağından böyle bir satış caiz olur derler. İmameyne göre misli mallar işaretle malum hale gelebilir. Yağ veznî olduğundan mislidir ve her kafız birbiriyle eşittir. Akitlerde anlaşmazlığa düşülmemesi için mebi’ ve bedelde “cehalet”in bulunmaması ve bütün yönleriyle “malum olması” ittifak edilen bir husustur.¹¹ Ancak bu bilinme hususunun nasıl sağlanacağı yönünde farklı yöntemlere başvurulduğu görülmektedir. Malların misli ve kıyemî olmasında bu açıdan önemli görülmektedir. Bu bağlamda misli mallarda “malum olma” işaretle yeterli olup sözlü beyan şart değildir. Mal ve bedelde cehaletin bulunmaması asıl olduğuna göre, bilinir hale gelme günün şartlarına veya örfü göre nasıl sağlanıyorsa bu yöntem de geçerli kabul edilmelidir.

2.Mesele: Sürüden Her Koyunun Bir Dirheme Satışı

İmam Ebû Hanifeye göre, sürüden birini belirlemeksizin “herhangi bir” koyun tanesi bir dirheme seç al diyerek satış yapılırsa, bu satış koyunlardan hiç biri hakkında geçerli olmaz. Eğer işaretle belirleme, dikkate alınacak olursa, alıcının işaret ettiği şeylerin hepsinin satış bedeli akit esnasında bilinmemektedir. Satış bedelinin bilinmemesi ise akdi fasit kılar. Koyunlar irilik ve ufaklıkta birbirlerinden farklıdır. Bu da taraflar arasında anlaşmazlığa ve çekişmeye yol açar. Bu durumda koyunların durumu meçhul olduğundan onlar üzerine yapılan alış veriş akdi caiz olmaz. Fakat koyunların hepsini söyleyerek satış yapılırsa caizdir. Zira bu durumda belirsizlik ortadan kalkar.¹²

İmam Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed’e göre, yapılan bu alış veriş bütün koyunlar için geçerlidir. Burada mebi’ ve bedelde bir belirsizlik var ama buradaki cehaleti gidermek taraflar için müm-

¹¹ Kâsânî, *Bedâi*, 5:235-236.

¹² Serahsî, *el-Mebsût*, 13: 6; Kâsânî, *Bedâi*, 5/241-242; Merğînânî, *el-Hidâye*, 3: 25; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 182.

kündür. Giderilmesi mümkün olan “cehalet” akdin sıhhatine mani olmaz.¹³

Yukarıda birinci meseleyle ilgili izah edilen yaklaşım ve gerekçeler aynen bu mesele için de geçerli olup burada “malum olma” konusu farklı bir örnekle işlenmektedir. Alışverişlerde insanlar arasında anlaşmazlık ve tartışmalar olmaması için akit esnasında mebi’ ve semenin “malum” olması şart koşulmakta aksi halde akdin fasit olacağı kabul edilmektedir. Ancak tartışmaya sebep olacak belirsizliklerde akdin fasit olacağı, tartışmaya sebep olmayacak belirsizliklerde ise akdin fasit olmayacağı belirtilmektedir.¹⁴ İmameyn görüşünü buna göre oluşturarak sürüden koyun satışının tartışmaya sebep olmayacak bir cehalet olduğunu bununda taraflar arasında giderilebileceğini ileri sürerek şekilden ziyade amaçsal bir yaklaşım sergilemiştir. Buradan hareketle ortaya konulan asıl kurallar doğru olmakla beraber bazen kuralların çok sıkı uygulanması hayatta bazı zorluklara sebebiyet verebilmektedir. Bu nedenle kuralları uygularken bu zorlukları bertaraf edebilmek için ulaşılmak istenen gayeyi gerçekleştirebilecek başka çözümler üretilebilmektedir.

3.Mesele: Yüz Arşınlık Evin On Arşınının Satışı

İmam Ebû Hanîfeye göre, bir kimse ev veya hamamın yüz arşınından on arşınını satın alacak olsa bu akit caiz değildir. Çünkü arşın, ölçülen belli bir yerin adıdır. Bunun da evdeki karşılığı farklılık gösterebilir, yani bu on arşın evin önümü, arkası mı yoksa yan tarafından mı bu belli değil, evin önü ve arkası kıymet itibarıyla birbirinden farklı olduğu gibi evin toplam kaç arşın olduğu da bilinmemektedir. Bu durum anlaşmazlığa yol açabilecektir. Bu satım işlemi mebi’ de “belirsizlik” olması nedeniyle caiz görülmemektedir. Belirsizliğin giderilmesi evin tamamının ölçülmesi ve payın zikredil-

¹³ Serahsî, *el-Mebsût*, 13: 6; Kâsânî, *Bedâi’*, 5/237,241; Merğînânî, *el-Hidâye*, 3: 25; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 182.

¹⁴ Kâsânî, *Bedâi’*, 5/233.

mesiyle giderilir. Payları belirtilmeyen mal, arşınlarla belirtilemez.¹⁵

İmam Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre, böyle bir satış caizdir. Çünkü yüz arşından on arşını evin onda biridir. Bu durumda yüz paydan on payı satmaya benzeyeceğinden akit geçerlidir. Burada bir belirsizlikte bulunmamaktadır. Yalnız imameynin caiz demesi, evin tamamının yüz arşın olarak kabul edilmesinden kaynaklandığı da nakledilmektedir. Bu durumda alıcının belirttiği miktar, on paydan bir payı satın aldım şeklindeki irade beyanında olduğu gibi, evin onda birinden ibaret olacağından bu akit caizdir.¹⁶

Bu meselede yukarıdaki diğer iki meselede olduğu gibi akit esnasında "cehalet" in bulunmaması mebi' ve semenin "malum" olması üzerinde dayanmaktadır. Ebû Hanîfe evin toplam kaç arşın ve satımı yapılan on arşının neresi olduğunun belirsiz olması nedeniyle caiz görmeyip caiz olabilmesi için toplam miktarın ve payın belli olmasını istemektedir. İmâmeyn ise, evin toplam yüz arşın olduğu varsayımından hareketle onda bir pay olduğunu bunda bir belirsizlik bulunmadığını ifade ederler. Bu bağlamda satım akitlerinde insanları anlaşmazlığa götürecek belirsizliklerin bulunmaması gerektiği açıktır.

4.Mesele: Gayri Menkul Malın Teslim Alınmadan Satışı

İmam Ebû Hanîfe ve İmam Ebû Yûsuf'a göre, gayrimenkul mal teslim alınmadan satışı istihsânen caizdir. Çünkü satılan şey çoğunlukla arsadır ve umumiyetle telef olma tehlikesiyle karşı karşıya değildir. Bu nedenle akid fesh olmaz. Ancak bu arsa deniz kıyısında olsa veya satılan şey bir evin üst katı olsa, telef olma ihtimali olması sebebiyle bunların teslim alınmadan satılmaları caiz olmaz. Hz. Peygamber'in teslim alınmayan malın satışını yasaklayan hadisi¹⁷

¹⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 13: 6-7; Kâsânî, *Bedâi'*, 5/242; Merğînânî, *el-Hidâye*, 3: 25-26; İbn Âbidîn, *Reddül Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr* (Beyrut: Daru'l-Fikir, 1992), 4:544-545.

¹⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 13: 6-7; Kâsânî, *Bedâi'*, 5/242; Merğînânî, *el-Hidâye*, 3: 25-26; İbn Âbidîn, *Reddül Muhtâr*, 4:545.

¹⁷ Buhari, *Buyû'*, 55; Müslim, *Buyû'*, 29; Tirmizi, *Buyû'*, 56; İbn Mâce, *Ticaret*, 20,

ile menkul mallar kastedilmiştir. Çünkü gerçek teslim ancak menkul mallar için düşünülebilir. Taşınır malın teslim alınmadan önce satılmasında mülkiyet konusunda garar¹⁸ vardır, garar ise hadislerde yasaklanmıştır.¹⁹ Zira satış konusu malın bu durumda telef olmasıyla satış bozulur. Alıcı mülkiyet hakkını yitirir ve ancak malı teslim alınca bu belirsizlik ortadan kalkar. Taşınmaz malın mülkiyet hakkında ise teslim alınmadan önce bir belirsizlik yoktur. Çünkü taşınmazın telef olması ve bu nedenle satışın bozulması düşünülemez. Zira teslim almadan satış bedelinde tasarruf caizdir, çünkü mülkiyetinde belirsizlik yoktur.²⁰

İmam Muhammed ve İmam Züfer'e göre, menkul mallarla ilgili Hz. Peygamber'in teslim almadan önce gıda maddelerinin satışını yasaklaması hadisine²¹ kıyasla gayrimenkul malın teslim alınmadan satışı caiz değildir. Zira "*Nebî (a.s.) tazmîn sorumluluğu olmayan maldan kâr elde etmeyi yasakladı*"²² hadisine göre de teslim alınmayan gayrimenkul malın satışında da sorumluluk yüklenilmeden kâr elde etme olduğundan teslimden önce satış caiz değildir. Ayrıca malın mülkiyeti akitle elde edildiği gibi tasarruf mülkiyeti de teslim alma ile elde edilir. Mala malik olma mülkiyeti taşınır ve taşınmaz malda eşit olduğuna göre tasarrufa malik olma nedeninde de eşit olurlar. Bu sebeple teslim alınmadan satışı hususunda da taşınır ve taşınmaz mal birbirine eşittir.²³

37; Ebû Davud, *Buyû'*, 68; Nesâî, *Buyû'*, 55, 72.

¹⁸ Akdin haksız kazanca yol açacak ölçüde kapalılık taşınmasını ifade eden fıkıh terimi. İbrahim Kâfi Dönmez, "Garar", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13: 366; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 154.

¹⁹ Buhârî, *Buyû'*, 61; Müslim, *Buyû'*, 4; İbn Mâce, *Ticâret*, 23; Ebû Dâvûd, *Buyû'*, 24-25; Tirmizî, *Buyû'*, 17.

²⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 13: 8-9; Kâsânî, *Bedâi'*, 5/269; Merğînânî, *el-Hidâye*, 3: 59; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 184.

²¹ Buhârî, *Buyû'*, 55; Müslim, *Buyû'*, 29; Tirmizî, *Buyû'*, 56; İbn Mâce, *Ticaret*, 20, 37; Ebû Davud, *Buyû'*, 68; Nesâî, *Buyû'*, 55, 72.

²² İbn Mâce, *Ticaret*, 20; Tirmizî, *Buyû'*, 19; Nesâî, *Buyû'*, 71

²³ Serahsî, *el-Mebsût*, 13: 8-9; Kâsânî, *Bedâi'*, 5/269; Merğînânî, *el-Hidâye*, 3: 59;

5.Mesele: Sahih Bir Akdin Bozulması (İkâle)

Akdin bozulması yani ikâle, sağlam olarak doğmuş bulunan bir akdin, tarafların karşılıklı anlaşmaları sonucu bozulması, ortadan kaldırılmasıdır.²⁴ Hz. Peygamber (as), “Bir kimse yaptığı alış verişten pişman olup akdi bozmak isteyene muvafakat ederse, Allah kıyamet günü onun günahını affeder”²⁵ buyurarak akdi bozma isteğinin geri çevrilmemesini tavsiye etmiştir.

A)-İKÂLENİN FESİH VEYA YENİ BİR AKİT OLMASI

İmam Ebû Hanıfeye göre, ikâle akdi yapan iki taraf için bir fesih, üçüncü bir şahıs içinse yeni bir akittir. Yalnız ikâleyi fesih saymak mümkün olmazsa, mesela hayvanın yavrulaması gibi o zaman ikâle iptal olur. İkâle kelimesi akdi feshedip ortadan kaldırmak mânasına geldiğinden fesih kabul edilmiştir. Aslolan lâfzın hakiki manasıyla amel etmektir. Müşterek mânalılığa yol açmamak için, ikâle kelimesinin başka mânaya ihtimali yoktur. İkâlede mülkiyeti devretme işlemi değil, ilk sözleşmeyi bozma amacı vardır. Şayet bu işlem yeni bir akit olsaydı bedelin söylenmesi gerekirdi aksi halde akid geçerli olmaz. Halbuki ikâlede bedlin söylenmesine ihtiyaç yoktur. Çünkü akdi bozma olduğundan ilk bedel geçerlidir. Bazı özel isimler özel hükümler içerir. İkâle ilk akdi bozma anlamında bir özel kelime olup bununla ne kastedildiği hemen anlaşılmaktadır. İkâle fesih olması nedeniyle, ilk akit esnasındaki şartlarda da değişiklik yapılamaz. Her şey ilk alındığı şekliyle karşılıklı iade edilmelidir. Malların tesliminden önce veya sonra her iki durumda da ikâle yapılacak olsa yine de fesih olur.²⁶

Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 184.

²⁴ Mecelle, md. 163; Bilmen, *İstılahatı Fıkhiyye Kamusu*, 6:25; Çeker, *Akidler*, 152; Kahveci, *Borçlar Hukuku*, 162-164; Bilal Aybakan, “İkâle”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22:14-16.

²⁵ Ebû Dâvud, *Buyu'*, 52; İbn. Mâce, *Ticaret*, 26.

²⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 21:45-45;25: 164-166; Kâsânî, *Bedâi'*, 5:453-455; Merğînânî, *el-Hidâye*, 3: 55; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 187-188; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, 5:120.

İmam Ebû Yûsuf'a göre, ikâle tarafların hepsi için yeni bir satış akdidir. Çünkü karşılıklı rıza ile malın malla mübadelesi yapılmaktadır ve kendisiyle amel edilmektedir. Tarafların bu işlemi ikâle sözcüğü ile yapmış olmalarının bir önemi yoktur. Eğer satış akdi mümkün olmazsa, o zaman fesih olur. O da mümkün olmazsa, ikâle iptal olur. Taşınır malların tesliminden öncede ikâle yapılacak olsa fesih olur, zira taşınır mallarda teslimden önce satış caiz değildir. Ayrıca satış akdinde pazarlık caiz iken ikâlede pazarlık mümkün değildir.²⁷

İmam Muhammed'e göre, kullanılan lâfızlar sebebiyle ikâle bir fesihdir. Çünkü ikâle kelimesi, akdi ortadan kaldırma mânâsındadır. Eğer fesih olmazsa, o zaman ikâle bir satış akdi olur. Bu da mümkün olmazsa ikâle iptal olur. İlk akit üzere devam edilir.²⁸

İmam Züfer'e göre, ikâle, akdin iki tarafı ile diğerleri hakkında bir fesihdir. Çünkü alıcı ve satıcı için fesih olan bir işlem başkası içinde fesih sayılır.²⁹

İkâlenin fesih veya yeni bir akit sayılması bir takım sonuçlar doğurmaktadır. İkâlenin fesih kabul edilmesi nedeniyle, satılan mal hayvan olur ve teslim alındıktan sonra doğurursa fesih mümkün olmaz, ikâle ilk semen üzerine gerçekleştirilir, azaltma ve artırma olmaz, akit fasit şartla kurulmuş olsa da ikâle yapılabilir, ancak fasit şartla yeni bir akit kurulamaz, ikâlede mal tekrar teslim alınmadan aynı alıcıya tekrar satılabilir, yeni bir akitte ise kabzetmeden aynı alıcıya satılamaz, ölçü ve tartıyla satılan mal tekrardan ölçülüp tartılmadan teslim alınabilir, eğer yeni bir akit olsaydı yeniden ölçüp

²⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 21:44-45; 25:164-166; Kâsânî, *Bedâi'*, 5:453-455; Merğînânî, *el-Hidâye*, 3: 55; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 187-188; İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, 5:120.

²⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 25:164-166; Kâsânî, *Bedâi'*, 5:454-455; Merğînânî, *el-Hidâye*, 3: 55; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 187-188; İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, 5:120.

²⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 25:164-166; Kâsânî, *Bedâi'*, 5:454*455; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 188; İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, 5:120.

tartmadan üzerinde tasarrufta bulunulamaz³⁰.

B)-İKÂLENİN BEDELLERİNDEKİ FAZLALIK VEYA EKSİKLİK

Satılan mal teslim alınmadan yapılacak ikâle fesih kabul edildiğinden bedellerde ileri sürülecek artırma ve eksiltme de imamların ittifakıyla geçersiz kabul edilmiştir.³¹

İmam Ebû Hanifeye göre, satılan malın müşteri tarafından teslim alınmasından sonra taraflar ikâle yaparlarsa bu durumda satıcının ilk bedeli cins, vasıf ve miktar olarak aynen geri ödemesi gerekir. İleri sürülebilecek bedel artırımını veya indirimi, vâdelendirme veya değiştirmeye ilişkin ileri sürülen şartlar geçersiz olur. Çünkü ikâle satış akdinin ortadan kaldırılmasıdır ve mevcudu ortadan kaldırır. Malın teslim alınmasından sonra yavrusu vb. malda bir fazlalık meydana gelirse, bu fazlalık sebebiyle fesih imkânsız olur.³²

İmam Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre, bedellerde fazlalık şartının bulunması halinde bu muamele, satış olduğundan geçerli olur. Bedeli arttırmakla yeni bir satış amaçlanmış olur. Satış işleminden sonra yavru olması gibi malda bir artma olsa bu fazlalık nedeniyle ikâle geçerli olur.³³

İmam Ebû Yûsuf'a göre, bedelin azaltılması halinde de yine satış işlemi olduğundan bedeldeki azalma geçerlidir. İmam Muhammed'e göre ise, bu durumda muamele, alınan bedelin bir kısmını konu dışı etmek değil, satışı feshetmek olur. Nitekim, alınan bedelden hiç söz etmeden yapılan ikâle, satışı feshetmek olduğuna göre bunun da böyle olması evleviyetle gerekir.³⁴

³⁰ İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, 5: 125-127.

³¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 21:44-45; 25:14-166; Kâsânî, *Bedâi'*, 5:454-455; Merğînânî, *el-Hidâye*, 3: 55; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 187.

³² Serahsî, *el-Mebsût*, 21:44-45; 25:164-166; Kâsânî, *Bedâi'*, 5:454-455; Merğînânî, *el-Hidâye*, 3: 55; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 187.

³³ Serahsî, *el-Mebsût*, 21:44-45;25:164-166; Kâsânî, *Bedâi'*, 5:454-455; Merğînânî, *el-Hidâye*, 3: 55; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 187.

³⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 21:44-45;25:164-166; Kâsânî, *Bedâi'*, 5:454-455; Merğînânî, *el-Hidâye*, 3: 55; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 187.

6.Mesele: Satım Akdinde Muhayyerlik

Muhayyerlik, özellikle satım akdinde şer'î bir gerekçeye dayanarak taraflardan birinin veya her ikisinin akdi onama yahut fes-hetme hakkına sahip olması, dolayısıyla ilgili taraf açısından akdin bağlayıcı olmaktan çıkması anlamında seçme hakkına sahip olmasıdır. Akidlerde en önemli muhayyerlikler, şart muhayyerliği, görme muhayyerliği, ayıp muhayyerliği, tayin muhayyerliği ve vasıf muhayyerliğidir.³⁵

A)-ŞART MUHAYYERLİĞİNDE SÜRE

İmam Ebû Hanîfe ve İmam Züfer'e göre, Alış veriş akdinin tarafları muhayyerlik şartını koşabilirler. Taraflardan birinin üç gün muhayyer kalma müddeti vardır. Bu üç günden az olabilir, ama daha fazla olması caiz değildir. Aslolan muhayyerlik şartının caiz olmayışıdır. Çünkü bununla akdin gereği olan mülkiyetin sübutu ortadan kaldırılmaktadır. Dolayısıyla akdin diğer gereklerinde olduğu gibi bu da sahih olmaz. Ancak alış verişlerde aldatılan Habban b. Munkiz'e Hz. Peygamber, "Bir şey satın aldığında, aldatma yok ve benim için üç gün muhayyerlik vardır de"³⁶ hadisi ve "Hz. Peygamber muhayyerlik süresini üç gün olarak takdir etmiştir"³⁷ hadisinden dolayı, üç günlük bir muhayyerlik caizdir. Ebû Hanîfe'ye göre, alış verişte aldatılmayı bertaraf etmek için üç günlük bir muhayyerlik yeterlidir. Daha fazlası belirsizliği arttırır ki bu garardır ve de garar caiz değildir. Ayıp ve görme muhayyerliklerinde sürenin fazla olması onlarda gararın bulunmayışındandır. Hz. Ömer'in uzun süre muhayyerlik tanınmasının amacını ise bilmiyoruz. Belki de ayıp veya

³⁵ Bilmen, *Istılahatı Fıkhye Kamusu*, 6:55-79; Yunus Apaydın, "Muhayyerlik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31: 25-30; Çeker, *Akidler*, 81-89; Kahceci, *Borçlar Hukuku*, 144; Nezi Hammad, *İktisadi Fıkıh Terimleri*, Türkçesi, Recep Ulusoy (İstanbul: İz Yayıncılık, 1996), 117.

³⁶ Müslim, *Buyû'*, 12; Ebû Davud, *Buyû'*, 66.

³⁷ Buhârî, *Buyû'*, 64; Müslim, *Buyû'*, 24; Ebû Dâvûd, *Buyû'*, 46; Tirmizî, *Buyû'*, 29; Nesâî, *Buyû'*, 14; İbn Mâce, *Ticaret*, 42.

görme muhayyerliği idi. Alış verişte alıcı da satıcı da aldatılabilir. Bu sebeple muhayyerlik şartını ileri sürme hakkı her ikisi için de geçerlidir.³⁸

İmam Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre, taraflar belli bir müddet zikrederse bu süre caiz olur. Çünkü muhayyerlik akdi yapan iki tarafın aldatılıp haksızlığa uğramalarından sakınmak için meşru kılınmıştır. Muhayyerliğin maksadına bazen üç günde ulaşamayabilir. O zaman bu müddet akdi yapanın takdirine bırakılır. Zira, "Müslümanlar koşullarına bağlı kalırlar"³⁹ hadisine göre, muhayyerlik bir ay süreyle şart konulsa bile bu koşula uymak gerekir. Hatta Hz. Ömer'in bir dişi deve satışında alıcıya iki ay süreyle muhayyerlik süresi tanıdığı nakledilmiştir. Ayrıca, muhayyerlik süresi akdin kapsamına girmez, bu nedenle üç gün olarak sınırlandırılmasına lüzum yoktur. Yine ayıp ve görme muhayyerliği üç günden fazla olabildiği için şart muhayyerliği de bunlara kıyas edilerek, onlarda üç günden fazlası caiz ise burada da caiz olur, denmektedir.⁴⁰

B)-MUHAYYERLİĞİN BOZULMASI

İmam Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed'e göre, muhayyer olan, akdi diğer tarafın huzurunda da, gıyabında da geçerli kılabilir, fakat akdi ancak diğer tarafı haberdar ederek bozabilir. Çünkü muhayyerliğin bozulması akdi feshetmektir. Bunun tek taraflı yapılması caiz değildir. Ama akdi geçerli kılmak için karşı tarafın bilmesine gerek yoktur. Zira bozma ile akdin hukuki sonuçları birbirinden farklıdır. Fesih, karşı tarafın hakkını ortadan kaldırmak olduğu için, onun bilgilendirilmesine ihtiyaç vardır. Karşı tarafın bilgisi olmadan akid feshedilirse o zaman muhayyerlik müddeti içerisinde bundan haberdar olunursa fesih tamamlanır. Ama muhayyerlik müddeti sona erdiği halde fesihten haberdar olunmazsa, akid ta-

³⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 13: 40-42; Kâsânî, *Bedâi'*, 5:259-261; Merğînânî, *el-Hidâye*, 3: 29; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 188-189.

³⁹ Buhârî, *İcâre*, 14

⁴⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 13: 40-42; Kâsânî, *Bedâi'*, 5:259-261; Merğînânî, *el-Hidâye*, 3: 29; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 188-189.

mamlanmış olur. Haber verilmeden muhayyerliğin bozulması durumunda satıcı zarara uğrar. Çünkü satıcı durumdan haberdar olursa malına alıcı aramak gibi akdin bozulmasının gereğini yapabilir. Aksi halde yapamaz.⁴¹

İmam Ebû Yûsuf'a göre, muhayyer olan taraf diğer tarafın bilgisi olmadan akdi feshedebilir. Çünkü muhayyerlik onun için akdi feshetme ve geçerli kılma hakkını sabit kılmıştır. Akdi onun gıyabında geçerli kılabildiğine göre, feshetmesi de mümkündür. Zira muhayyerlik sadece kendisine muhayyerlik verilen tarafa ait bir haktır. Dolayısıyla bu hakka sahip olan tarafın muhayyerlik gereği yaptığı tasarrufta karşı tarafın rızası aranmadığı için haberdar edilmesi de şart değildir. Yani nasıl ki akdi geçerli kılmasında (icazet) haberdar etmesi gerekmiyorsa, buna kıyasen muhayyerliğin bozulmasında da satıcıyı haberdar etmek şart değildir. Hatta satıcı süre geçene kadar kendisini gizleyerek muhayyerliğin fiilen bozulmasını engelleyebilir, bu durumda da muhayyerlik hakkının amacına ulaşamaz.⁴²

C)-ŞART MUHAYYERLİĞİNDE MALIN MÜLKİYETİ

İmam Ebû Hanîfeye göre, satıcının muhayyerliği sattığı malı mülkünden çıkarmaz. Müşterinin muhayyer olması ise satılan malı satıcının mülkünden çıkarır, ama müşterinin mülküne girdirmez. Çünkü muhayyerlik, iyi düşünerek karar vermek için meşru kılınmıştır. Eğer mülkiyetine hemen girecek olsa, muhayyerlik hakkı amacına ulaşmaz. Şayet mülkiyetine girerse artık o malı kabul etmesi vâcib olur. Oysa muhayyerlik müddeti zarfında o mal kendisinin mülkiyetine girmediği gibi, bu mal için verdiği bedel de kendi mülkiyetinden çıkmaz. Satın aldığı mal eğer mülkiyetine girse bu

⁴¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 13: 44-45; Kâsânî, *Bedâi'*, 5:396; Merğınâni, *el-Hidâye*, 3: 31; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 189.

⁴² Serahsî, *el-Mebsût*, 13: 44-45; Kâsânî, *Bedâi'*, 5:396; Merğınâni, *el-Hidâye*, 3: 31; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 189.

mal için verdiği bedel de kendi mülkiyetinden çıkmadığına göre o zaman iki bedel bir mülkiyette bir araya gelecektir ki bu caiz değildir. Ayrıca bir bedel muhayyer olan tarafın mülkiyetinden çıkmadan diğer bedel muhayyer olanın mülkiyetine girecek olsa, bu bedelin mülkiyetine karşılıksız sahip olunmuş olur ki bu satım akdinin doğurduğu hukuki bir sonuç değildir.⁴³

İmam Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre, muhayyerlik mülkiyetin geçişine engel değildir. Satıcının muhayyerliğinde mal alıcının mülkiyetine geçer. Satılan mal satıcının mülkiyetinden çıkınca sahipsiz, başıboş bir mal haline gelmemesi için müşterinin mülkiyetine girmesi gerekir. Aksi halde mal sahipsizliğe terk edilmiş olur ki bu ise caiz değildir. Zira bedelin, bir tarafın mülkiyetinden başkasının mülkiyetine girmeyecek şekilde çıkması, akdin doğurduğu hukuki sonuçlardan değildir.⁴⁴

7.Mesele: Satılan Malın Kusursuzluğu

Satım akdinde malın kusursuz olması esastır. Şayet malda bir ayıp olursa alıcı muhayyer olur.⁴⁵ Ancak satın alınan malda tasarrufta bulunulduktan yani elbise kullanıldıktan, meyve yendikten sonra bir kusur olduğu fark edilirse bu durumda imamlar ihtilaf etmişlerdir.

İmam Ebû Hanîfeye göre, müşteri aldığı kumaşı kullanıp eskirtir veya aldığı yiyecek maddesini yer sonrada kusuru olduğundan haberdar olsa, kusurlarından dolayı satıcıdan kıymet noksanlığını isteyemez Çünkü giyip eskittiği elbise veya yiyip tükettiği meyve şayet kendi malı olarak kabul edilirse zaten ödeme yükümlülüğü olmaz zira mülkü kendine aittir. Şayet mal başkasına ait kabul edilirse, başkasının malını tükettiği için tazminat ödemesi gerekir. Her iki durumda da mal alıcının tasarrufu sonucu kullanılıp tüketildiği

⁴³ Serahsî, *el-Mebsût*, 13: 65-66; Kâsânî, *Bedâi'*, 5:392; Merğınâni, *el-Hidâye*, 3: 30; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 190.

⁴⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 13: 65-66; Kâsânî, *Bedâi'*, 5:392; Merğınâni, *el-Hidâye*, 3: 30; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 190.

⁴⁵ Bilmen, *Istilahâtü Fıkhıyye Kâmûsu*, 6: 71

ve malın aynen iadesi mümkün olmadığı için sonradan haberdar olunan kusur için satıcıdan bu kusurdan dolayı oluşan değer kaybını istenemez.⁴⁶

İmam Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre, bir kimse satın aldığı malı giyip yıpratır veya satın aldığı yiyecek maddesinin bir kısmını yerse, bu durumda maldaki kusurdan dolayı meydana gelen değer eksikliğini satıcıdan isteyebilir. Çünkü alıcı satın almanın gayesi olan mütad bir iş yapmıştır. Bu hususta, müşteri satın aldığı kusurlu yiyecek maddesinin bir kısmını yemişse, bir rivayete göre, kalanı geri verir ve yediğindeki kusur sebebiyle meydana gelen değer eksikliğini satıcıdan geri ister, diğer bir rivayete göre ise, kalan kısmını iade etmez sadece ayıp nedeniyle oluşan değer kaybı istenir.⁴⁷

8. Mesele: Geçersiz Satışlar

Hanefi mezhebine göre geçerlilik açısından akidler üçe ayrılır. Asılları ve şartları tam olan akidlere sahih, asılları tam ama şartları eksik olan akidlere fasit, asılları eksik olan akidlere ise batıl akid denir. Geçersiz satış başlığı altında hem batıl hem de fasit akidlerle ilgili meseleler ele alınmaktadır. Batıl ve fasit akidler hükümleri açısından birbirlerinden farklılık arzederler.⁴⁸

A)-BATIL SATIŞTA MÜLKİYET

İmam Ebû Hanîfeye göre, bâtıl alış verişler mülkiyet ifade etmez. Çünkü bu karşılıksız ve faydasız bir alış veriş akdidir. Batıl alış verişle alınan mal, müşterinin elinde emanet olarak bulunur. Bu mal müşterinin yanında iken telef olursa, müşterinin mal sahi-

⁴⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 13: 101-102; Kâsânî, *Bedâi'*, 5:430; Merğînânî, *el-Hidâye*, 3: 38-39; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 196.

⁴⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 13: 101-102; Kâsânî, *Bedâi'*, 5:430; Merğînânî, *el-Hidâye*, 3: 38-39; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 196.

⁴⁸ Mecelle, md:106,107,108,109,110; Bilmen, *İstilahâtü Fıkhiyye Kâmusu*, 6: 86-89; Çeker, *Akidler*, 97-103.

bine bir şey vermesi gerekmez. Satıcı mal olmayan bir şeyi satıp, müşteriye de o şeyi teslim almasını emrettiğine göre, o şeyin malî bir karşılığı olmaksızın alınmasına rıza göstermiştir. Bu sebeple müşterinin o şey telef olduğu takdirde tıpkı emanetçi gibi tazminat ödememesi gerekir.⁴⁹

İmam Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre, batıl alış veriş ile müşterinin elinde bulunan mal telef olsa kıymetini ödemesi gerekir. Çünkü satıcı müşterinin bu malı karşılıksız almasına rıza göstermemiştir.⁵⁰

B)-HELAL VE HARAM MALLARIN BERABERCE SATIŞI

İmam Ebû Hanîfeye göre, şarap ile sirke, leş ile temiz eti birlikte satmak bâtıldır. Çünkü yapılan satış akdi bir tanedir. Şarap ile sirke ile leş mal olmadıkları için satış akdine dahil olmazlar. Satış akdi malın bir kısmında bâtil olunca, tamamında da bâtil olur. Çünkü akid bölünmez bir bütündür. Eğer satış sirke veya temiz et için geçerli olur denirse, o zaman bunların fiyatı belirsiz kalacağından yine fasit olur.⁵¹

İmam Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre, bir akidle satılan şarap ile sirke, leş ile temiz ette, her biri için bir bedel tayin edilirse, alıcının belirttiği fiyatta sirke ve temiz et için bu satış caiz olur. Bu tıpkı bir erkeğin kendi kız kardeşiyle birlikte yabancı bir kadını aynı nikâh altında kendine bir arada zevce edinmesine benzer.⁵²

C)-ARI VE İPEK BÖCEĞİNİN SATIŞI

İmam Ebû Hanîfe ve İmam Ebû Yûsuf'a göre, arı ve ipek böceği zehirli olup ne kendisinden ne de vücudunun bir parçasından fay-

⁴⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 13: 4; Kâsânî, *Bedâi'*, 5:452; Merğînânî, *el-Hidâye*, 3: 43; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 199.

⁵⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 13: 4; Kâsânî, *Bedâi'*, 5:452; Merğînânî, *el-Hidâye*, 3: 43; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 199.

⁵¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 13: 3-4; Kâsânî, *Bedâi'*, 5:217; Merğînânî, *el-Hidâye*, 3: 50; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 199.

⁵² Serahsî, *el-Mebsût*, 13: 3-4; Merğînânî, *el-Hidâye*, 3: 50; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 199.

dalanılamadığı için satışı caiz değildir. Fayda arıda değil balda olduğundan bal satılabilir. Balın arıdan elde ediliyor olması bu hükmü değiştirmez. Çünkü o esnada bal mevcut değildir. Ancak arılar kovanla beraber satılabilir. Kovanların içinde bal varsa, kovanlarla birlikte bal arıları da satılırsa, arılar kovan ve bala tâbi oldukları için, satılmaları caiz olur. İmam Ebû Yûsuf, şayet böcekte ipek görünmeye başlamışsa o zaman ipek böceğinin satışının caiz olacağını söylemiştir. İpek böceğinin yumurtası da Ebû Hanîfeye göre aynı gerekçe sebebiyle caiz değildir. Ancak imameyne göre zaruret sebebiyle caizdir.⁵³

İmam Muhammed'e göre, arının kovansız, ipek böceğinin ipek-siz olarak satışı caizdir. Arılar toplu olarak bir yerde bulunuyorlarsa, kovansız olarak satılabilirler. Çünkü bal arısı kendisinden yararlanan ve satıldığında müşteriye teslim edilebilen bir hayvandır. Bu sebeple, satışı, diğer hayvanlarda olduğu gibi caizdir.⁵⁴

İbn Âbidîn, İmam Muhammed'in görüşüne göre fetva verildiğini naklederek, şayet domuz gibi şer'an yasak olmayan hayvanlara insanların ihtiyaç duyması ve aralarında mal olarak itibar etmeleri durumunda caiz olabileceğini söyler. Zira sülük vücuttaki pis kanlarının akıtılması için kullanılmaktadır. İnsanların bunu mal olarak kabul etmeleri onun satışı için yeterli bir sebep olarak görülmektedir.⁵⁵

Hanefî imamları bu hususta her ne kadar farklı ictihadda bulunmuş olsalar da aslında meseleye yaklaşım yöntemleri aynıdır. Her üç imamda, malın kendisinden faydalanır olup olmaması esaslı üzerinden hüküm vermişlerdir. Buna göre hükmün illeti "*faydalanılır olma*" dır. Arıların balı, ipek böceğinin ipeği olmadan insana bir fayda sağlamayacağı için satılamaz denmiştir. İmam Muhammed'in arılar topluca olursa satılabilir demesi de önemlidir. Çünkü arılar

⁵³ Kâsânî, *Bedâi'*, 5:215; Merğînânî, *el-Hidâye*, 3: 45; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 201.

⁵⁴ Kâsânî, *Bedâi'*, 5:215; Merğînânî, *el-Hidâye*, 3: 45; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 201.

⁵⁵ İbn Âbidîn, *Reddül Muhtâr*, 5: 68.

kraliçe arı etrafında toplanırlar ve onu beslemek için mutlak bal yaparlar. Bu sebeple toplu halde arı satışında bal olacağı için fayda temini vardır. Yani bal yapmanın müsebbibi de kraliçe arıdır. Öyleyse arı satışı kraliçe arıyla beraber olursa mümkün olur. Zira kraliçe arı varsa bal vardır, kraliçe arı yoksa balda olmamaktadır. Bu bağlamda bal yapımının illetinin de kraliçe arı olması sebebiyle tek başına kraliçe arı satışı da caizdir denebilir.

9.Mesele: Güvene Dayalı Satış Çeşitleri

Güvene dayalı satışlar şunlardır; tevliye, murabaha ve Vazî'adır. Tevliye, bir malı maliyet fiyatına satmak; Murabaha, alış fiyatına kâr ekleyerek satmak; Vazî'a, bir malı alış fiyatından aşağısına satmaktır. Bu satışların temeli, güvene dayanmaktadır. Çünkü müşteri fiyat hususunda satıcının söylediklerine güvenmektedir. Satıcının da, müşteri aldanıp zarara uğramasın diye hiyanete tenez-zül etmemesi ve yalandan uzak durması gerekir.⁵⁶

İmam Ebû Hanîfeye göre, müşteri maliyet fiyatına (tevliye) aldığı bir malda aldatıldığını anlarsa, ücretini maliyet fiyatından öder. Böylece alınan fazla bedel de fiyattan düşülür ki maliyetine satış mânası gerçekleşmiş olsun. Kârla satışta (murabaha) aldatıldığını anlarsa, ya tam fiyatla malı kabul eder ya da malı iade eder. Bu durumda müşteri kendisine rağbet olunan bir vasfi elden kaçırdığı için muhayyer olur. Ebû Hanîfe tevliye ve murabahayı birbirinden ayırmıştır. Ona göre, tevliye her bakımdan birinci akde dayandırılır. Bu nedenle birinci akide bulunmayan şey ikinci akide de bulunmaz. İkinci akide tevliyede fiyat belirtmeye ihtiyaç yoktur. Bu açıdan ikâleye benzemektedir. Murabaha da ise ikinci akid, tarafların iradeleri ile yaptıkları bağımsız bir akiddir. Dolayısıyla bu akit, yapılışı sırasında beyan edilen bedelle meydana gelmiş olur. Murabaha kârla satış olduğu için ikinci akide fiyatın ve kâr miktarının belir-

⁵⁶ Merğînânî, *el-Hidâye*, 3: 56; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 205; İbn Âbidîn, *Reddül'l-Muhtâr*, 5:132; Bilmen, *Istilahâtü Fıkhıyye Kâmûsu*, 6:119-120;

lenmesi gerekir.⁵⁷

İmam Ebû Yûsuf'a göre, hem maliyetine hem de kârla yapılan satışlarda aldatıldığını anlayan kimse her iki alış verişte de aldatıldığı kadarını fiyattan düşürür. Çünkü fiyat konusunda ikinci satış, birinci satışa dayandırılmıştır. Birinci satışta yalan miktarı fiyata dahil değildir. Bu sebeple ikinci satışta bu aldatılan miktara yer verilemez.⁵⁸

İmam Muhammed'e göre, bu kimse her iki durumda muhayyer olur. Çünkü o bedelde kendisi için rağbet olunan bir vasfı elinden kaçırmıştır. Maldaki kusursuzluk vasfı gibi bir vasf yok olmuştur, müşteri o malı alıp almama hususunda serbest olur. Zira akit bedelin tümüyle meydana gelmiştir. İkinci akdin meydana gelmesi tarafların karşılıklı rızasına dayanır. Akit esnasında beyan edilen satış bedelinin hepsini almazsa, birinci alıcının rızası tam gerçekleşmemiş olur.⁵⁹

SONUÇ

Bey' bahsindeki Hanefî imamlarının görüş farklılıklarının incelenmesinde, imamlar arasında temelde önemli bir farklılık olmadığı, bey' ile ilgili meselelere yaklaşım tarzlarının aynı gayeye matuf olduğu görülmekle birlikte esas gayeyi gerçekleştirecek yöntemler konusunda farklı çıkış noktalarının bulunduğu fark edilmektedir. İmamların meseleleri izahla ilgili şu sonuçlar ulaşılabilmektedir.

1-Hanefî imamlarının bey' akdiyle ilgili ictihad farklılıkları akdin asıl hükümlerinden ziyade genelde bu hükümlerin uygulanmasıyla ilgili hususlarda kendini göstermektedir. Bu farklılığında hükmün maksadını en iyi gerçekleştirecek yöntemi ortaya koyabil-

⁵⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 13: 86-87; Kâsânî, *Bedâi'*, 5:333-335; Merğînânî, *el-Hidâye*, 3: 56-57; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 205; İbn Âbidîn, *Reddül'l-Muhtâr*, 5:137.

⁵⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 13: 86; Kâsânî, *Bedâi'*, 5:333-335; Merğînânî, *el-Hidâye*, 3: 57; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 205; İbn Âbidîn, *Reddül'l-Muhtâr*, 5:137

⁵⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 13: 86; Kâsânî, *Bedâi'*, 5:333-335; Merğînânî, *el-Hidâye*, 3: 57; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 205; İbn Âbidîn, *Reddül'l-Muhtâr*, 5:137

mek amacına matuf olduğu görülmektedir.

2-İctihadlarda genelde taraflar arasında oluşabilecek anlaşmazlıkların baştan önlenmesi amacı güdülmektedir. Ancak bunu yaparken asıldan taviz vermeyen ama ticari hayatı da zorlaştırmayan bir yaklaşım bulunmaktadır.

3-Akidlerde taraflar arasında bedellerde anlaşmazlıklara sebep olacak "garar" olarak tanımlanan belirsizliklerin bulunmaması genel kuraldır. Bu kurala aykırı olan alım satımlar fasit olarak nitelendirilmektedir. Ancak bu belirsizlikler anlaşmazlığa yol açmayacak boyutta ve taraflar arasında çözümlenebilecek bir husus ise akde engel teşkil etmemektedir. Bedeller tam netleştirilmeden yemeklik yağdan bir ölçek, sürüden bir koyun, yüz arşınlık evden on arşın, teslim alınmadan menkul mal satışları buna örnek olarak verilebilir.

4-Akidlerin feshi ve muhayyerlik hususlarında tarafların birbirlerine yardımcı olması, zorluk çıkartılmaması esas olmakla beraber bu işlemlerde anlaşmazlığa sebebiyet verebilecek belirsizliklerin bulunmaması gerekmektedir. İkâle ve muhayyerlikle ilgili ictihadlarda bu durum görülmektedir.

5-Alış verişlerde anlaşmazlıkların ortaya çıkmaması için sözleşmelerde satılık mal ve bedelle ilgili miktar, tutar, ödeme şekli, süresi, vadesi, teslimat gibi tüm hususlar açık ve net olmalı, belirsiz alanlar bırakılmamalıdır hatta bunların yazılması daha doğrudur. Aksi halde belirsizlikler insanlar arasında çekişmelere neden olabilmektedir.

6-Malların misli ve kıyemî, menkul ve gayri menkul mal oluşları içtihatlarla etki etmektedir. Misli mallar piyasada standardı olan mallar olması nedeniyle, gayri menkul mallarda telef olma ihtimali zayıf olması nedeniyle bu mallar üzerinde kurulan akidlerde belirsizliklerin kolay giderilebileceği ve fazlaca anlaşmazlıklara yol açmayacağından, taraflara daha fazla insiyatif verilmiştir. Ancak piyasada benzeri olmadığı için kıyemî mallar ile telef olma ihtimali fazla olması nedeniyle taşınır mallarla ilgili hususlardaki ictihadlarda

daha hassas davranıldığı görülmektedir.

7-Dinen caiz olmayan mallar ile mal değeri taşımayan faydasız şeyler üzerinde akid kurulmamalı, alım satımı yapılan mallar ise kusursuz ve malum olmalıdır. Akidlerde taraflar doğru sözlü olmalı ve beyanlarında yalan sözle aldatma bulunmamalıdır. Beyanlardaki yalan sözler akidlerin feshine neden olmaktadır.

Kaynakça

- Apaydın, Yunus. “Muhayyerlik”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 31: 25-30. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Aybakan, Bilal. “İkâle”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 22:14-16. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Bardakoğlu, Ali. “Bey”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 6:13-19. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukukî İslâmiyye ve Istılahâtı Fıkhiyye Kâmûsu*. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail b. İbrahim. *el-Câmiu's-Sahîh*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Cevheri, İsmail b. Hammad. *es-Sıhah*. Beyrut: Daru'l-Fikir, 1998.
- Çeker, Çeker. *İslam Hukukunda Akidler*. Konya: İttifak Holding Yayınları, 1999.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. “Garar”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 13:366-371. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as Es-Sicistânî el-Ezdi. *Sünen-i Ebi Dâvûd*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2013.
- Hammad, Nezh. *İktisadi Fıkıh Terimleri*. Trc. Recep Ulusoy. İstanbul:

- bul: İz Yayıncılık, 1996.
- İbn Âbidîn. *Reddül Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*. Beyrut: Daru'l-Fikir, 1992.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvinî. *Sünen-i İbn Mâce*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemalü'd-dîn. *Lisanül Arap*. Beyrut: Daru's-Sadr, 1994.
- Kahveci, Nuri. *Mukayeseli İslam Borçlar Hukuku*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2015.
- Kallek, Cengiz. "Kafız". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 24: 155-157. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed. *el-Bedâü's-Sanâî' fî Tertîbi's-Şerâî'*. Beyrut: Dâru'l-Fikir, 1996.
- Mecelle. *Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye*. Kontrol. Ali Himmet Berki. İstanbul: Hikmet yayınları, 1982.
- Merğînânî, Burhaneddin. *el-Hidâye fî Şerhi Bidayeti'l-Mübtedî*. Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, 1995.
- Mevsilî, Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd. *el-İhtiyâr li Ta'lîl'l-Muhtâr*. İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2012.
- Müslim, Ebu'l-Huseyin Müslim b. Haccâc. *el-Câmiu's-Sahîh*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali b. Bahr b. Sinan b. Dinâr. *Sünen-i Nesâî*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Serahsî, Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mebsût*. Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1993.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre. *Sünen-i Tirmizî*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.

Different Ijtihāds Of Ḥanafī Imams About Shopping

Summary

In order to avoid disagreements in transactions, all matters such as amount related to a price, method of payment, duration, maturity, delivery and all matters related to the sale of goods in the contracts must be clear and unclear points should not be left and must be written. Otherwise, uncertainty and duplicate would cause the strife and enmity among people.

Goods should be distinguished as being movable or immovable. The value of the goods is different so it is necessary to make the pricing one by one. It is not necessary to deliver movable goods but it is necessary to deliver non movable goods. It is appropriate to recommend delivery of the goods which may be perished.

If partners want to break the contract which has been previously carried out under appropriate conditions, this request should be accepted. However, when the contract is canceled, the property perishable goods must be repaid. No decrease and increase requests should be required regarding the cost.

It is possible that a single contractor break the contract until the third day under condition. For this, the contractors must be in compliance with this condition. But, it is necessary to inform the opposing contractor in advance of the wish to break the contract. If the good is purchased with a certain condition, until the condition is met, the good will not be transferred to the contracting party who placed the condition.

The purchased goods must be perfect, defect goods can be returned due to a defect. The value of the deficiency may be undesirable because of the defect. The sale of the products which are religious prohibitions like pork, alcoholic drink, carrion, unclean animals are prohibited and invalid. If it is a question of the sale of such products, the goods will not be transferred and moreover, if these impure products are mixed with pure goods, they cancel the sale of these goods.

After indicating the cost of the goods, it is allowed to sell

them with a gain or not, or to sell them with a loss. The foundation of these sales is trust. Because the customer relies on the price determined by the seller. Otherwise, the customer has the right to cancel the sale or to ask for the difference.

The interest rate must be avoided during transactions, which means a non shared surplus. In order to avoid interest, the same type of goods must be sold on the same scale and unit when measuring these different goods (for example the same scale). Measurement units vary according to the customs of goods. In this case the customs are valid. Silver and gold coins are accepted as money as long as they remain in circulation. Inequality in the sale of money is considered an interest. If there is no equality of sale between wheat and flour, between the dry date and the wet date, between the animal and its meat, there will be some interest in the exchange. This is essential to ensure equality of goods to get rid of interest in the swap. Although the view that it is permissible to gain interest from non-Muslims in "non-Muslim" countries is nowadays not true.

In cases where there is no production of goods in the absence of capital, it is possible to make a contract of sale consisting of the advance of the price and the expiry of the property. Such a contract is called a selem contract. Place of delivery of goods and capital amount must be determined in advance in selem contract. No contract can be established for mobile products that are not available on the market. Since their value is different, their price also varies.

To give an example, it is allowed to order the manufacture of a piece of furniture to an artisan. However, it is not very practical to determine the delivery time of manufactured products. Indeed, this delay can change over time because it is manufactured manually. If the money is not equal to the sale of money, there is interest that appears. If the money in circulation is withdrawn from circulation, the contracts are still in force. The value of the goods is paid on the day of the sale. Any money involved in circulation has the same value as gold. As a result, there should be no inequality in the sale of money.

Keywords: Islamic law, Hanafi, exchange, opinion, madhhab.